

МИЛОСАВ ВУКИЋЕВИЋ
(Крагујевац)

КОЛАРСКА И КАЧАРСКА ЛЕКСИКА У ГРУЖИ

Обрада дрвета да би се добили елементи за прављење кола, каца, буради и других предмета ове врсте потиче, свакако, из далеке прошлости. Човек је стварањем свега овога, као и много чега другог, током векова настојао да олакша себи живот и у томе је усавршавао начин рада: изналазио је погодније алате да би лакше и боље радио, својим производима је мењао облик и они су више погодвали кориснику. На другој страни, неки предмети су једноставно нестајали из употребе па самим тим и њихови називи за релативно кратко време губили су се, и губе се, из говорног језика. Тако, на пример, у овом крају млађе генерације не знају, или ретко ко од њих зна, шта је *буца*, *шавањ*, *вучија*, *најлајак*, *клајуша* и сл.

Занатство уопште на грузанском простору у прошлом веку није било организовано у смислу да су занатлије имале своје радионице и помоћнике у раду (Петар Ж. Петровић, *Животи и обичаји народни у Грузи*, СЕЗб књ. 58, Београд, 1948, 77). Много шточег од ситнијих послова у сеоском домаћинству поред обраде земље (прављење држалица за алатке, прављење неких алата, поправљање зграда, ограда и другог) радили су, па и данас раде, углавном сами домаћини. Међутим, изградњом кућа и других објеката, прављењем кола, каца, буради, опанака, шивењем одела, копањем бунара и др. бавили су се, и баве се, појединци који су показивали смисао и вољу да раде неки од ових заната, као и они који нису били физички способни за земљорадничке послове.

Коларски и качарски занат спадају у старије занате, овај први посебно. Тим пословима на простору Грузе, где има преко тридесет села, бавило се доста људи у првој половини овога века. До пре тридесетак година, можда и нешто више, земљорадници су употребљавали за превоз пољопривредних производа и обављање других послова тзв. шинска (гвоздена) кола, а од тада су у употреби кола са гуменим

точковима, у народу позната као *гумараба*. За оваква кола дрвене делове знатно је лакше направити (нема дрвених точкова са шином по наплацима) па то данас раде сами ковачи, мајстори који праве кола. У овом времену, може се рећи, гвоздених кола нема у употреби, а и гумарабе многи домаћини су искључили из употребе, јер су набавили уз трактор приколицу, којом се брже и лакше обављају многи послови у пољопривреди.

Грађење каца, буради и других дрвених судова није осавремењено, изузев што се у раду мајстори служе неким техничким направама те се тако лакше и брже обавља овај посао.

Овде ћемо дати називе предмета и њихових делова које праве колари и качари као и називе алата којим се они служе у раду.

а) Коларска лексика

а́шлук (предњи и задњи) м — ставља се на горњу страну осовине, с доње стране је мало ужлебљен за ширину осовине, дугачак је колики је размак између точкова: Увила се осовина и напуко *а́шлук*.

бра́два ж — врста секире, погодна за тесање дрвета има кратку држалицу, сечиво јој је мало повијено на десну страну: *Бра́два* је слјична *сикири*.

ву́љара ж — врста сврдла, њоме се прави отвор на трупини (главчини) у точку, према ашлуку отвор је шири а према крају осовине ужи, у побијену шупљину се убацује тулац па точак долази на осовину: Кад се ра́ди са *ву́љаром* мо́ра добро да се за́пнѐ, те́шко је.

гле́то с (праволинијско и четвороугло) — користи се за просецање отвора на трупини за уграђивање *џаоца* и на праговима за ступце: Затурило ми се ве́ћ *гле́то*.

де́љка ж (права и полукружна) — дугачка око тридесет сантиметара, на крајевима савијена под правим углом и ту су сапови од дрвета: Повлачењем *де́љке* према себи мајстор обликује дрво ка́ко же́ли.

ја́стук м — по облику је као развучено ћириличко слово п; крајевима належе на кракове, ковач подешеним гвожђем учврсти, повеже осовину, ашлук и праг: *Ја́стук* је шјро́к ко́лико и пра́г.

кла́пуша ж — део који се учвршћује на крају руде на горњој страни, између ње и руде долази јарам, кроз клапушу, јарам и руду пролази гвоздени клин — заво́рањ: С го́рње и до́ње стране *кла́пуше* уда́ра се та́ња ши́на; Расклима́тала се *кла́пуша*.

кра́кови м мн. — два дела дужине око деведесет сантиметара, задњи део належе на ашлук испод крајева јастука; имају благу кривину према руди која долази између њих, кроз њих се ударају клинови,

а споља долазе гривне (нешто као обручи): *Кракови* се правѐ од тврдог дрвета, обично од брестовине.

кѐсер м, тур. *keser* — алатка коју користе сви који обрађују дрво — тесари; мало је повијена према тесару, горњи део је раван, њиме се закуцавају ексери: *Кѐсер* се негде зовѐ тѐсла.

наплатак, -тка м — лучни (кружни) део точка, има их пет или шест, постављају се на паоце, споља по наплатама навлачи се шина: Пүкō му *найлашак* на тōчку.

паџоц м — део точка који повезује трупину и наплатке, има их десет или дванаест, зависи од величине точка: У јѐдном наплатка су два *йџоца*.

пйшљāk, -āка м — мали дрвени клин који се убацује између два наплатка да их држи по правцу, између наплатака оставља се мали размак: Пйшљāk се рѐтко лōмй.

праг м (предњи и задњи) — предњи налаже на јастук и по њему се окреће, између њих се повремено ставља коломаст ради лакшег окретања, на средини је отвор кроз који пролази гвоздени дебљи клин (стрмењак) и кроз осовину и за њега се закачиње срчаница; *задњи праг* налаже на свракуље а оне на ашлук па се гвожђем све то чврсто повезује.

рампџв м — направа као рендица али знатно већа, служи за равнање дрвета и код колара и код столара.

рѐндица ж — алатка, служи за равнање брадвом отестаног дрвета, употребљавали су је много столари.

руда ж — део кола, уграђује се између кракова са којима се повезује клиновима са стране и гривнама, на крају ње налази се клапуша: *Руда* је дугāчка преко двā мѐтра.

свракуље ж мн. — део кола, обликом су сличне краковима само су мало дуже, задњи њихов крај је између ашлука и задњег прага, између левог и десног дела провлачи се срчаница: *Свракуље* се у прѐдњем дѐлу клином вѐзују за срчаницу.

срчаница ж — део кола, обрађено дрво дебљине десет см, на предњем делу има дебље гвожђе које налаже на осовину а одозго пролази стрмењак: *Срчаница* вѐзујѐ задња за прѐдња кōла.

стүпац, -пца м — дрвени део на колима у облику кратког коца (или сл.); има их четири, стављају се у отворе на праговима те подупиру канате: Када се вүчѐ сѐно, уместо *сийййца* стављају се шйльци — зашйљени дүжй *сиййци*.

трупина ж — део кола, дебље чврсто дрво, обично брестово, у њега се уграђују паоци, кроз средину по дужини вуљаром се направи отвор за тулац: *Трупина* се зовѐ и главчина.

На почетку двадесетог века у грузанском крају запрежна кола су била дрвена, њихови делови су били дебљи, грубљи; точкови су били оковани шином. Таква кола била су у употреби и између два рата, а точкове је рабација често морао да подмазује катраном, који је носио у кантици окаченој о задњи праг.

б) Качарска лексика

Живот у даљој прошлости нагонио је човека да седомишља како да себи опстајање учини лакшим и бољим па је за прераду шљиве и другог воћа прихватио дрвене судове као што су каца, буре и други предмети ове врсте (прављени од дрвета) који су му били потребни. Ево дела качарске лексике у грузанском крају:

бачва ж — данас је ретко у употреби, слична је великом бурету, али је знатно већа, прима више хиљада килограма шљива, грожда и сл.; на горњој страни има четвртаст отвор који се затвара поклопцем; шљива у бачви може дуже да стоји него у каци.

брџва ж — описана је у коларској лексичи.

буре с — дрвени суд за ракију, вино, воду; гради се од дудовог, храстовог и багремовог дрвета: У дудовом *буреџу* ракија дџбије жућу бџу.

бџца ж — суд за воду, праве га од чамовог дрвета, прима до двадесет литара воде; средња дуга на једној страни је мало дужа и на њој је савијено гвожђе за качење буце о обрамицу: на горњој страни је даска, као што је данце, али она има два отвора за пуњење и пражњење: У *бџци* се обично носила вода у пџе, данас није у употреби.

врањ м — отвор на горњој страни великог бурета које може да прими више стотина литара ракије, вина; затвара се великим чепом.

вџија ж — суд за воду, ваљкастог или мало пљоснатог облика; дугачка је метар и више, прима до педесет литара воде: *Вџија* и бџца више нису у употреби.

дџка ж — у качарском занату она је полукружна и служи за тањење дуга за бурад да би добиле изглед благог лука и као такве лакше се савиле и дале облик бурета.

дџга ж — даска од данцета до данцета у бурету, бачви и у каци од данцета до њеног врха: На *дџгама* обично страдају џторе.

каца ж — дрвени суд, прима више стотина или више хиљада килограма или шљива или другог воћа, облик јој је зарубљене купе, има данце, дуге и обручеве: *Каца* је најбоља од растовине.

ка̄луп м тур. kalıp (образац, форма, облик) — обручеви који се користе док се прави буре, кад се направи буре стављају се трајни обручеви.

кѐсер м — в. коларску лексику;

кѝплик м — алатка слична чекићу, служи за набијање обручева: ужа страна се ставља на обруч, а шира има дрво у које се удара и обруч се навлачи на одговарајуће место: *Кѝплик* раније нису употребљавали пинтери.

лѝчина ж — кончасти део на унутрашњој страни коре липе, скине се ножем и упреде као дебео канап, њоме су раније везивани обручеви: Киселина од џѝбре нѝје мѝгла да ўништѝ *лѝчину*.

нагѝбача ж — метална направа слична коњској потковици само је знатно већа, на средини кружног дела има шипку дугачку до педесет сантиметара, крајеви лука савијени су под правим углом: Служѝ за разметање дуга да се ўбаци рѝгоз и за убаѝвање данцета у ўторе.

ѝбрѝч м — има их више на бурету и каѝи, раније прављен је од расцепљеног лесковог дрвета, крајеви се укрсте и вежу личином па се обруч сабије где треба да буде: Дрвени ѝбручева ѝдѝвно нѝма, сѝд и' правимѝ од шѝнѝ.

пѝстава ж — суд као мање буре, прима до двадесет пет литара раѝије, на средини супротне дуге су мало дуже и кроз тај дужи део направљени су већи отвори за провлачење дебљег дрвета да би се раѝија лакше однела у подрум, качару. На горњој страни поставе су два отвора за пуњење и пражњење: У ѝво време *ѝдѝстава* не постоѝ, кѝрѝсти се плѝстична канта.

рѝгоз м — биљка која расте по плићацима стајаће воде, његов лист се ставља између дуга ради бољег заптивања да течност не излази: Мѝ мајстори ўвѝк имамѝ *рѝгоза*.

сѝка ж — веће буре, прима до пет стотина литара воде, учвршћено је на двоколицу (предњи део кола) прављену само за ову намену, користила су је домаћинства којима је вода била далеко: *Сѝку* је ѝмао сѝмо пѝнеко.

скѝбља ж — алатка по облику као кесер, али сечиво јој је полукружно, служи за прављење дуга за бурад.

срѝјѝћ м — свака даска у данцету каѝе тако се зове, ретко се може чути *срѝћ*: Прѝпали *срѝјѝћевѝ* на ма̄лој каѝи. Скројени су тако да дају круг, њихови крајеви се увлаче у уторе на дугама.

струјѝница ж — алатка за равнање дуга, као рендица.

та̄барка ж — дрвени суд као каѝа, доњи део је ужи а горњи шири, служила за хлађење док се раѝија пекла у тзв. малом казану, бакарна цев ширине пет-шест сантиметара пролазила је кроз табарку и

повезивала казан са поставом: Мали казан и дрвена *шабарка* одавно су ван употребе.

Ћтора ж — урез на дуги каце и бурета, у уторе се убацује данце, односно сријеђеви: *Ћтора* се први млого пажљиво.

Ћторач, -ача м — врста рендице којом се праве уторе, има их различитих величина: Према величини каце и бурета узима се *ућторач*.

Ћбар, -бра м — дрвени суд сличан постави, само горњи део је отворен, служио је за ношење цибре, примао до педесет килограма, две средње дуге — једна наспрам друге — дуже су и имају широк отвор да се провуче дебље дрво за ношење: *Ћбар* се први од чамовог дрвета и такав служи за чување сира и кајмака.

Ћп м — модел, образац за скрајање дуга, направљен је од левтица, има их различитих димензија, помоћу њих мајстор одређује величину каце, бурета;

Ћп м — лепо обрађено дрво, мало конусастог облика, служи за затварање отвора на бурадима и кацама;

Шавањ, -вња м — велики дрвени левак за сипање пића или воде у буре, на данцету има отвор и кратку цев од лима: И *шавањ* одавно не правимо, избачен је из употребе.

Шестар м — двокрака једноставна направа за заокружавање данцета каце или бурета.

Шкаф м — дрвена посуда, прављена је од меког дрвета, служила је за купање у имућнијим кућама, дубока је нешто више од једног метра а по форми као обрнута зарубљена купа. *Шкаф* је имала ретко која кућа.

Из изложеног се види да коларска и качарска лексика у говору Груже није богата, а тако је вероватно и у другим регијама, јер су ови занати по својој природи једноставни и у њима није било иновирања па се ни лексика њихова није проширивала. Напротив, неке лексеме, као што је поменуто, нестале су из употребе — из говорног језика, будући да оно што је њима означавано више не постоји, није у употреби у овом времену.

ЛИТЕРАТУРА

- Гордана Вуковић, Жарко Бошњакчић, Љиљана Недељков, *Војвођанска коларска терминологија*. — Нови Сад (Филозофски факултет. Институт за јужнословенске језике), 1984, стр. (I–IV) + 258.
- Игрутин Стевовић, *Шумадијски говор у Гружи с особитим освртом на акцените*. — Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1969, књ. XVIII, стр. 401–635 + прегледна карта подручја Гружа.
- Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku. Treće izdanje*. — Sarajevo (Svjetlost), 1973, стр. 662.